

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο Ν .

Ε Ν Ε Α Ι Σ Τ Ο Ρ Ι Α .

Ἰαοῦ· ἡν ἐποχὴν εἰστοιχεῖον τῆς ἀτομικότητος ἐπεκράτει, διεδόθη παρὰ τῶν φιλοσόφων ἐσφαλμένη τις θεωρία. Κατ' αὐτοὺς, πρὸ πᾶσι ἦτο σκότος εἰς τὸν κόσμον προσηύδην ἐξυπηρέτη ἡ ἀτομικὴ μετεγένεσις (logos), ἥτις ἀνατείλασα διεσκέδασε τὴν βαθεῖαν νύκτα ἐν ἣ ἡ ἀνθρωπότης ἀπεριπλάνατο· ἔκτοτε μόνον ἡ χρισεν αὐτὴ τὸν δρόμον τῆς προόδου βαδίζουσα.

Ἡ θεωρία αὕτη τῶν φιλοσόφων τοῦ παρελθόντος αἰῶνος, ἐκτὸς ὅτι ἀντίκειται εἰς τὴν περὶ σοφίας τοῦ λαοῦ γνώσιν, τὴν ἑποῖαν ἀνεπτύξαμεν ἰσχυτέρω, ἀντίκειται προσέτι εἰς τὰς παραδόσεις ὅλων τῶν λαῶν αἰτίως ἐμοφίως προϋποθέτου χρυσῆν τινα ἐποχὴν ἢ ἐνὸς ἐν τῆς ἱστορίας.

Ἦως εἶναι δυνατόν νὰ εἴς κείσουν οἱ φιλόσοφοι ὅτι κατ' αὐτῶν ἀρχοῦνται αἱ προδοὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἔάν καθ' ὅσον προχωροῦμεν πρὸς τοὺς κατὰ λέγομένους βαρβάρους χρόνους καθ' οὓς ἡ ἀνθρωπότης ἐστερεῖτο τῆς φιλοσοφίας τὴν εἶδα, ἔχομεν εἰς ἕκαστον βῆμα ἀφερμὴν καὶ θαυμάζομεν τὴν ἐφευρετικὴν τῆς ἀνθρωπότητος δύναμιν; Αἱ ἐφευρέσεις τῶν γλωσσῶν, τῆς γραφῆς, τῆς ἐξορύξεως τῶν μετάλλων, τῆς γεωργίας, τῆς ναυτικῆς κτλ. ὡς πρὸς δὲ τὴν νεωτέραν ἱστορίαν, αἱ ἐφευρέσεις τῆς μαγνητικῆς κηξί-
δος, τοῦ χάρτου, τῆς πυρίτιδος, τοῦ πυρὸς, τῶν συναλλαγμα-
τικῶν, ἀνήκουσαι εἰς τοὺς βαρβάρους λεγομένους αἰῶ-
νας, δὲν φανερόν ἐπειρεν δημῶν τὴν δύναμιν, ἐνώπιον
τῆς ἑποῖας γελοῖαι φαίνονται τῶν ἰσχυρῶν καὶ ἐφευρέσεις;

Τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑφούμενον, κατὰ κοινήν τινὰ γνώμην, βαθμηδὸν ἀπὸ τῆν ἀγρίαν εἰς τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν, καὶ ἀναβαῖνον τὰς βαθμίδας τοῦ πολιτισμοῦ χειραγωγούμενον ἀπὸ τοῦς κατὰ καιροῦς μεγάλους ἀνδρας, ἤθελεν εἶσθαι ἐξαίρεσις τῶν γενικῶν τῆς φύσεως κανόνων. Ὅλα τὰ πράγματα σύγκεινται ἐξ ἀναγκαίου καὶ ὠφελίμου· εἰς ὅλα εἶναι ἔμφυτον τὸ ἀναγκαῖον ἄνευ τοῦ ὁποίου δὲν δύνανται περὶ νὰ ὑπάρξωσι, καὶ διὰ τοῦ ὁποίου μόνον διώκουν τὸ ὠφέλιμον. Κατὰ τὴν ἀνωτέρω θεωρίαν, τὸ ἀνθρώπινον γένος ὑπῆρχεν ἐξ ἀρχῆς ἄνευ τῶν ἀναγκαιῶν αὐτοῦ στοιχείων, ἄνευ γλώτσης δηλαδὴ, ἄνευ θρησκείας, ἄνευ κοινωνίας· πάντα ταῦτα εἶναι μεταγενέστερα ἐφευρέσεις μεγάλων ἀτόμων. Ἄλλὰ κατὰ τὴν τερατώδη ταύτην ὑπέθεσιν, ἂν δὲν ὑπῆρχον ἐξ ἀρχῆς, δὲν ἠδύναντο περὶ νὰ ἐξευρεθῶσι· τὸ ὠφέλιμον μὲν καὶ τὸ περιττὸν ἀποκτῶνται, τὸ ἀναγκαῖον ὁμῶς οὐδέποτε, καθότι εἶναι ἡ οὐσία τῶν πραγμάτων ἢ διακρίνουσα ἀπ' ἀλλήλων τὰ διάφορα τῆς φύσεως πλάσματα, εἶναι τὸ ἀνυπέρβλητον μεσότοιχον χωρὶς τὸ ὁποῖον ἤθελεν ταῦτα συνταυτίζεσθαι καὶ συγκαταστρέφεσθαι. Ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτοῦ ἕκαστον τῶν κατοικούντων τὴν πλάσιν ὄντων κινεῖται καὶ ἀναπτύσσεται· ἀλλὰ τὰ ὅρια ταῦτα δὲν δύναται νὰ ὑπερπηδῆσῃ ἄλλως ἢθελε μεταβάλει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ οὐσίαν.

Αἱ παρατηρήσεις αὗται ἐξαρκοῦν νὰ κλονήσουν τὸ ἱστορικὸν σύστημα τὸ ὁποῖον ἀνοίγει τὴν εἴσοδον εἰς τοιαῦτα ἀτοπήματα· ἢ ὁ ἐκθεσις τοῦ ἀντιθέτου συστήματος θέλει κρημνίσει αὐτὸ ἐκ θεμελίων.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, τὸ πρῶτον στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς ἀνέπτυξεν εἰς τὴν χρονολογίαν τοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ὁ Λαός.

Εἰς τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὁ λαὸς εἶναι τὸ πᾶν, τὸ ἄτομον δὲ μηδέν· ὅλα τὰ ἔργα τὰ ὁποῖα μετέπειτα ἐκτελοῦνται παρὰ τοῦ ἀτόμου, ἐκτελοῦνται τότε παρὰ τοῦ πλήθους.

Ὁ λαὸς εἶναι ὁ νομοθέτης, εἶναι ὁ ἀρχιτέκτων, εἶναι ὁ ποιη-
τὴς ἐνταυτῷ καὶ τὸ πρωτεύον τῶν πειρημάτων τοῦ πρό-
σωπον.

Οἱ ἀρχαῖοι ἀπέδιδον εἰς τὴν θεότητα τὴν ἐφεύρεσιν τῶν
τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν ἢ πίστις αὕτη τῆς ἀρχαιότητος ἐπι-
κυρύνει τὸ σύστημά μας. Ἐὰν ὁ λαὸς ὑπῆρξεν ὁ πρῶτος
ἐφευρέτης, εἴαν εἰς τὰ πλῆθη ἀπὸ διεφθαρμένα καὶ ἀτελῆ
στοιχεῖα ἐναπτύσσεται ἀξιοθαύμαστος σοφία καὶ δικαιοσύνη,
τὴν ὁποῖαν μὴν εὐρίσκων τις εἰς ἕκαστον χωριστὰ τῶν ταῦτα
συναποτελούντων ἀτόμων, ἀναγκάζεται ὡς ἀποδότης εἰς εὐρα-
νίαν τινα διακοίνωσιν, ἔθην καὶ ἢ κοινὴν παρκομίαν φωνῆ
λαοῦ, φωνῆ Θεοῦ, πόσον δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι εἰ ἀρ-
χαῖοι ἀπέδοσαν τὰς ἐφευρέσεις τοῦ λαοῦ εἰς ἀμέσῳν τινα θεῖαν
ἐμπνευσιν;

Τὴν ἰεὲς ἑκατονταετηρίδα προσδιορίζουν οἱ ἱστορικοὶ ὡς ἐπο-
χὴν τῆς ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων κατὰ τὴν Εὐρώπην,
ὅπτε ἢ ἀτομικότης, ὠθουμένη ἀπὸ τὸ ξενικὸν στοιχεῖον,
τὸ ὁποῖον αἱ ἐπαναστάσεις τῆς Ἀνατολῆς ἐσπρωξάν προς τὰ
περάλια τῆς Ἰταλίας, ἠγέρθη γιγαντιαία καὶ ἐτέθη ἐπὶ κρι-
φαλῆς τῆς ἀνθρωπότητος. Ὅτε οἱ ἱστορικοὶ ἐξθασάν εἰς τὴν
ἑκατονταετηρίδα παύτην, τὸ ὕψος αὐτῶν μέχρι τοῦδε ταπεινὸν
καὶ ξηρὸν, ἔλαβεν ἔνονον ὕμνου τε καὶ ἐποποιίας ἐντεῦθεν
ἀρχονται οὗτοι νὰ μετροῦν τὴν προσδευτικὴν κίνησιν τοῦ ἀν-
θρωπίνου γένους.

Σκοπὸς μας εἶναι νὰ συγκρίνωμεν τὰς δύο ἐποχὰς τῶν
ἐποίων ἢ ἑκατονταετηρίδων αὕτη εἶναι τὸ μεθόριον ὃ ἀποδεί-
ξωμεν δὲ διὰ τῆς ἀναλύσεως τῶν πολιτικῶν, θρησκευτικῶν,
οἰκονομικῶν θεσμῶν καὶ διὰ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτῆρος ἀμφο-
τέρων αὐτῶν, ὅτι ἢ μὲν πρώτη ἦτον ἐποχὴ τοῦ λαοῦ εἰς δὲ
τὴν δευτέραν, ἢ ἀτομικότης καθυπέταξε τὸν λαόν ὅτι ὁμοῦς
ἐν τῷ μέσῳ τῆς νίκης αὐτῆς, διέφυγον ἀπὸ τὰς χεῖρας τῆς
αἰ γνῆς τῆς ἀνθρωπότητος, καὶ τὰ πλῆθη ἀπετίναξαν τὸν
κυρόν τῆς ὅτι τέλος ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας, ἢ ἀτομικότης καὶ

ἢ λαὸς διδραχθέντες τὴν ἀληθῆ αὐτῶν ἀποστολὴν καὶ ἐννοήσαντες ἀλλήλους, συντρέχουν εἰς τὴν ἔνωσιν ἐκείνῃ ἐξ ἧς μέλλει γὰ γεννηθῆ ἡ ὀριστικὴ τελειοποίησις τῆς ἀνθρωπότητος.

Ε Π Ο Λ Η Π Ρ Ω Τ Η.

Ὁ Λαός.

Τὸ ῥητὸν ἐκείνο τῆς κυρίας Στάελ « c'est la liberté qui est ancienne en Europe, c'est le despotisme qui est moderne » εἶναι ἴσον σύμφωνον μὲ τὰ γεγονότα, ἀνεξεραλλιάζει ἴσον θαυμασίως ἔλην τὴν εὐρωπαϊκὴν ἱστορίαν ὥστε πρότασις ἀληθευτέρα δὲν ἐξήλθε ποτὲ ἀπὸ ἀνθρώπινον στόμα (1).

Διὰ γὰ βεβαιωθῶμεν περὶ τῆς ἀληθείας αὐτοῦ ὡς ῥίψωμεν ἐν βλέμμα ἐπὶ τῆς καταστάσεως τῶν διαφόρων τῆς Εὐρώπης ἐπικρατειῶν κατὰ τὸν Μεσαιῶνα.

Ἐπὶ ῥῆς ποτὲ θέαμα λαμπρότερον τοῦ παρεχομένου τότε ἀπὸ τὴν Ἰταλικὴν χειρόνησον; Ποῖον ἕτερον ἔθνος ἀπέλαυσέ ποτε τέσση ζωῆν ὅσην ἡ Ἰταλία εἰς τὴν ἐνδοξὸν ταύτην περίου; Εἰς ἄλλα ἔθνη ἔλασι αἱ κενωνικαὶ δυνάμεις συγκέντρονται εἰς μίαν πύλιν, καὶ ἐντὶ ἀναπύσσονται ἐνταῦθα, μένουν τὰ ἐπιλοσιπα μέρη ζωῆς καὶ ἱστορίας στερημένα. Ἐξ ἐναντίας δὲ εἰς ἐκάστην τῆς Ἰταλίας γωνίαν ὑπῆρχε δημοκρατία ἀνεξάρτητος, ἔχουσα ἰδίαν δικαιοσύνην, νόμους, στρατὸν, σημαίαν, ἐνδοξοὺς ἀνδρας, καὶ ἱστορίαν ἰδικιτέραν ὅπου καὶ ἂν ἔθετες τὴν χεῖρα, ἠεθάνεσο πολυμὸν ζωῆς. Ἐὰν ἡ συμμετοχὴ τῆς κυριαρχίας, εἰ ἢ συναίσθησις ἐλευθερίας καὶ

(1) Ὁ Thierry εἰς τὸ πόνημα αὐτοῦ *Mix ans d'études historiques* λέγει περὶ τῆς Στάελ « que dans ce seul mot elle a retracé l'histoire de toute l'Europe ».

ἴσως ἀναπόφευκτος εἶναι στοιχεῖα στρατιωτικά, τῆς ἀνθρωπίνης
 εὐλαμπίας, δύναται τις νὰ διασχυρισθῆ, ὅτι τῆ ἀθροίσου τῶν
 αἰσθητικῶν εὐδαιμονιῶν ἕσασ μας παρέχει ἡ ἱστορία ἑλλήνων
 τῶν Εὐρωπαϊκῶν λαῶν ἔξισοῦσαι μὲ τὴν ἀναγκασμένην
 κατ' αὐτὴν μόνην τὴν ἐπιρροὴν τῆς ἰσχυρῆς ἱστορίας.

Οἱ συντηρισμένοι εἰς τὴν βαθεῖαν τῆς δουλείας σκωπῆν, ἀπο-
 στρέφονται τὴν χεῖρον τῶν ἐσωτερικῶν ἐργασιῶν ἕσασ ἢ
 ἀρθενα αὐτῶν τῶν ζωτικῶν ἐνέργειων ἐπιδέχεται. Περιπα-
 τοῦντες αἰώνιως εἰς τὰ νεκροταφεῖα τῶν λαῶν, ἀγνοοῦσιν ὅτι
 ὁ κρῖτος οὗτος ἦτο καρδίας πλήρης, τῆς ζωῆς.

Ἦθελεν εἶσθαι ἔργον εἰς ἄκρον λυσισπέλας νὰ ἐξεπέσῃ τις
 ἐν πρῶτον τὰ πολιτεύματα τῶν δημοκρατικῶν τούτων, νὰ τὰ
 συγκρίνῃ μεταξὺ τῶν, νὰ ἐρευνῆσθῇ τὰ μέσα ἕσασ τῆ παρὰ τοῦ
 λαοῦ νομοθέτου ἐρεῦρε δια νὰ διατηρηθῇ τὴν ἰσορροσίαν καὶ
 νὰ κινήτῃ πᾶν σπέρμα πολιτικῆς. Καὶ ἐν πολλὰ ἐλατ-
 τώματα ἤθελεν ἀνακλιθῆθῃ εἰς ἕκαστον αὐτῶν, τὰ κυριώτα-
 ρα ὅμως προτερήματα εἶναι ὅτι προστηρομένη εἰς ἕκαστην
 κεινότητα, δὲν ἐμπόδιζον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς κίνησιν, ὅτι,
 διαίαι αἱ τάξεις τῆς κοινωνίας ἤδυναντο ἐπίσης ν' ἀναπαυθῶ-
 σιν, ὅτι τῆ ἐλευθερία ἐπέτρυνε τὸν ἐλάχιστον φόρον εἰς τοὺς
 προστατεύοντας αὐτὴν θεμελίω.

Τὸ ὡραῖον τῆς Εὐρώπης μέρος τὸ ὅποιον δὲν ἀφραπέσθῃ,
 ὡς φαίνεται, ἀπὸ τὰς χεῖρας τοῦ ἀπολυτισμοῦ παρὰ δια νὰ
 ἀποπέσῃ εἰς ἐκείνας τῆς ἀνερχίας, ἡ Ἰσπανία, καίτοι μο-
 ναρχικῶς διακυβερνημένη κατὰ τὸν μακαθόν, εἶχεν εὖρη τὸ
 πῶς νὰ συνδέσθῃ τὴν μοναρχίαν μὲ τὴν ἐλευθερίαν, καὶ νὰ
 ἐβώσθῃ εἰς ἴσην μὲ τὸν θρόνον γραμμῆν τὰ δικαιώματα τοῦ
 λαοῦ. Ὁ Βασιλεὺς ἦτον ἡ μεγαλύτερος μεταξὺ τῶν ἀξιωμα-
 τικῶν τοῦ εὐνοῦς ὅταν δὲ ἀπεμακρύνετο ἀπὸ τὴν γραμμῆν
 τῶν κατήχόντων του καὶ ἀπεδείκνυεν ἐκπῶς ἀνάντην τῆς
 ἐγκριστοσύνης τοῦ λαοῦ, ὑπεβάλλετο εἰς οὐκὴν καὶ ἀετιμά-
 τετο ὡς πῶς ἄλλος ἐπιπέρος ὑπάλληλος. — Κατὰ τὸ Ἀρχι-
 κωνικὸν σύνταγμα, εἰν ὁ Βασιλεὺς παρεβιάζε τὸν λαόν τῶς

θεμελιώδεις νόμους καὶ ἐκώφευεν εἰς τὰς διαμαρτυρήσεις τοῦ ὑπηκόου του, οἱ Ἰσπανοὶ καὶ οἱ Ἕλληνοὶ καὶ οἱ Δῆμοι συ-
νήρχοντο καὶ ἀπήτουν ἐπίσημον ἱκανοποίησιν. Ἀπειθοῦντες
καὶ τότε τοῦ Βασιλέως, διελύετο αὐτοδικαίως τῆς ὑπηκοότη-
τος ὁ δεσμός· οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ δὲν τὸν ἀνεγνώριζον
πλέον ὡς Κυριαρχὴν, καὶ ἐπροχίωρον ἀμέσως εἰς τὴν ἐκλο-
γὴν τοῦ διαδόχου του. Τοῦτο δὲ ὑπαινίττετο ὁ περιβόη-
τος ἐκαΐνος ὄρκος τῆς πίστεως, εἰς ὃν καθυπέβαλλον τὸν
Μονάρχην, κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς στέψεώς του· ἡμεῖς
ἴσοι σου, σὲ δεχόμεθα ὡς κύριον καὶ βα-
σιλέα ἡμῶν, ἐπὶ ῥητῶ, ὅτι θέλεις διατηρῆ
τὰ δικαιώματά μας· ἄλλως δὲ, οὐχί. — Ὅ-
σον καὶ ἂν ὕψωσαν αἱ ἐπαναστάσεις τοῦ αἰῶνος μας τὴν
συνείδησιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ πολίτου, ὅσον καὶ ἂν ἐ-
περιόρισαν τὰ ἡγεμονικὰ προνόμια, δὲν ἐλάλησαν ὁμῶς οὐ-
τως ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας οἱ ὑπήκοοι εἰς τοὺς ἡγεμόνας
αὐτῶν, καθὼς καὶ δὲν εἶδον οἱ σύγχρονοί μας Θεσμθεσίαν
ὁμοίαν μ' ἐκείνην τοῦ λεγομένου Justiza εἰς διάφορα τῆς
Ἰσπανίας κράτη. Ὁ ἀξιοματικὸς οὗτος, ἀνώτατος τοῦ λαοῦ ἀν-
τιπρόσωπος, ἀπελάμβανε ταῦτά σχεδὸν τοῦ ἡγεμόνος δικαιώ-
ματα. Τὸ ὄχι αὐτοῦ ἀνέστελλε τὴν ἐκτέλεσιν τῶν βασιλικῶν
διαταγῶν· ἡ χεὶρ του ἔσβυνε τὴν βασιλικὴν ὑπογραφήν ὅταν
ἐτίθετο εἰς πρᾶξιν τινα τυραννικὴν ἢ ἀδικον· εἰς αὐτὸν ἀνῆλ-
κε τὸ δικαίωμα, τὸ ὁποῖον οἱ Μονάρχαι δὲν θέλουν ν' ἀνα-
γνωρίσουν παρ' εἰς τὸν Θεόν, νὰ ἐρευνηθῆ τὰς πράξεις αὐτῶν
καὶ νὰ τὰς δικάσῃ.

Ἄν καὶ ἡ Γαλλία δὲν καυχᾶται ἐπὶ Θεσμθεσίαις τόσοσιν
φιλελευθέραις, εἰς τὸ πολίτευμα ὁμῶς αὐτῆς αἱ δύο κατὰ
τὸ φαινόμενον ἀντίθετοι ἄρχαι τῆς μοναρχίας καὶ τῆς
ἀντιπροσωπεύσεως τοῦ λαοῦ πολὺ ταχέως ἀνε-
πέφυκθησαν καὶ συναπετέλεσαν ὡραίαν μετὰξὺ των ἁρμονίαν (1).

(1) Ὁρα L o u r d o u σ ί κ, De la restauration de la société Française.

Ὁ ἔρωσ τῶν ἰδεῶν ἐξευγενίξει τὸν ἄνθρωπον, ἐνῆ δ ἀποκλειστικῶς πρὸς τὰ άτομα ἔρωσ τὸν ἐμπνέει δουλικὰ αἰσθήματα. Ὡς ἐκ τούτου δὲ ἡ ἀφοσίωσις εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ μονάρχου, τὸ αἰσθημα ἐκεῖνο τῆς πίστεως (loyauté) τῆ ἐπίστον ἠγνῶσεν οἱ ἀρχαῖοι, διαχέει τόσην δόξαν ἐπὶ τῶν πολεμιστῶν καὶ τῶν μεγάλων ἀνδρῶν τῆς Γαλλίας, διότι ἦτο θεραπεία ἐπὶ τοῦ προσώπου τοῦ μονάρχου ἀλλὰ τῆς ἰδέας τῆς νομιμότητος (legitimité), ἣτις ἀντιπροσωπεύει τὴν κατὰ τὸν χρόνον ταυτότητα τοῦ ἔθνους, καθὼς τὰ βουλευτήρια ἀντιπροσωπεύουν τὴν κατὰ τὸ διάστημα ταυτότητα του. Ἡ ἀρχὴ αὕτη τῆς πίστεως παρὰ τοῖς νεωτέροις ἀντιπαραχέει τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔρωτος τῆς πατρίδος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις. Καθὼς εἰς τὰ χριστιανικὰ ἔθνη κατήντησεν ἕμμεσον καὶ ἀντιπροσωπικὸν πᾶν ὅ,τι ἦτον ἄμεσον εἰς τὰ ἀρχαῖα, τοιοῦτοτρόπως, ἐνῆ οἱ Ἕλληνας ἠγάπων ἄμεσως τὴν πατρίδα, τὴν ἔσφιγγον γυμνήν εἰς τὸ γυμνὸν αὐτῶν σῆθος, οἱ νεώτεροι μεγάλοι ἄνδρες ἐνεψυχούντο εἰς τὰς γενναίας τῶν ἐπιχειρήσεις ἀπὸ τὸ ζωντανὸν τῆς πατρίδος σύμβολον, ἀπὸ τὸν ἀντιπρόσωπον τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος αὐτῆς, ἀπὸ τὸν Βασιλέα. Τὸ ἀξίωμα ἐκεῖνο τοῦ γαλλικοῦ δημοσίου δικαίου, ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν ἀποθνήσκει ποτὲ (le Roi est mort, vive le Roi) εἶναι ἰδέα ὡραιότατη καὶ γενιμοτάτη. Ἐνῆ τὸ πρωτότυπον τῆς νεωτέρας πίστεως, ὁ ἀνευ φόβου καὶ ἀνευ τύψεως τοῦ συνειδήτους ἰππότης (le chevalier sans peur et sans remords), ὁ Βαυάρδος, ἠγωνίζετο ὑπὸ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ Φραγγίσκου τοῦ Α', ἐθεώρει αὐτὸν ὡς σύγχρονον τῶν προγόνων καὶ τῶν ἀπογόνων του, ὡς εἰκόνα τῆς ἀθανασίας τῆς Γαλλίας.

Ἀφίγοντες κατὰ μέρος τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Δελφίαν ὅπου εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστὸν ὅτι τὸ στοιχεῖον τοῦ λαοῦ ὑπέταξε τὸ μοναρχικόν, ἂς σπεύσομεν τὰ βήματά μας πρὸς τὴν Ἀγγλίαν ὅπου εὐρίσκομεν τὸ ὡραῖον Σαξονικὸν πολίτευμα. Εἰς τὴν θέαν τοῦ ἀρμονικοῦ τούτου οἰκοδομήματος τὸ ὁποῖον

ὡς ἰσχυρὸν προύλαιον ἐξηγεῖ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀγγλικοῦ
 μεγαλείου καὶ ἐξηγεῖ αὐτὸ (καθὼς ἐντεῦθεν ἀνετράφη ὁ ἀγ-
 γλικὸς λαὸς ἐξ ἀρχῆς εἰς τὰς ἰδέας τῆς πολιτικῆς καὶ κοι-
 νωνικῆς ἐλευθερίας, τὰς ἐποίας οὐδεὶς μετέπειτα τύραννος
 κατώρθητε γὰρ πνίξις), εἰς τὴν θέαν, λέγω, τοῦ ἀρμονικοῦ τού-
 του εὐνοδομήματος ἢ ψυχῆ τοῦ φιλανθρώπου εὐφραίνεται καὶ
 εὐρίσκει ἀρετὴν γὰρ συγκρίνη τὸ ἀριστούργημα τοῦτο τοῦ νομ-
 θετοῦ λαοῦ μὲ τὸ ἀριστούργημα τοῦ λαοῦ ποιητοῦ, τὴν
 Ἰλιάδα. Ὅτις ὑγειεῖς ἀρχὰς ἀνέπτυξαν οἱ νοήμονες τῆς γῆς
 καὶ τῆς θ' ἑκατονταετηρίδος συγγραφεῖς, ὅλας τὰς προεῖδεν
 ὁ σαξονικὸς λαός, ὅλας τὰς ἐνέγραψεν εἰς τοὺς θεσμούς του·
 ἢ διαίρεσις τῶν τριῶν ἐξουσιῶν, ἢ πολιτικὴ ἐκείνη τριάς εἰς
 ἣν ὅποιος λαὸς δὲν πιστεύει ἀπώλετο· ἢ διοικητικὴ τάξις δι-
 ἣς ἐκάστη κοινότης ἦτον ὑπεύθυνος διὰ τὴν διαγωγὴν τῶν
 μελῶν τῆς τάξεως εἰσκληθεῖσα εἰς πολλὰ τῆς Εὐρώπης κράτη·
 ἢ ἐκλογή τῶν ἀρχόντων διὰ τῆς ψηφοφορίας τοῦ λαοῦ· ἢ
 κεφαλικὴ ποινὴ περιορισμένη εἰς σπανίας τινὰς περιπτώσεις·
 ὁ φεουδικὸς νόμος εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτοῦ ὠραιότητα καὶ
 ἀπλότητα, πολὺ ἀπέχων ἀπὸ τὸ μετέπειτα εἰσαχθὲν κατα-
 πιστικὸν Νορμανδικὸν σύστημα· ἢ ἐντελής ἔλλειψις τῆς ποι-
 νῆς τῆς δήμεύσεως καὶ εἰς αὐτὰ τὰ τῆς ἐσχάτης προδοσίας
 ἐγκλήματα· ἢ μεταξὺ ὄλων τῶν ἀρσενικῶν τέκνων διανομὴ
 τῶν γαιῶν, ἄνευ προνομίου πρωτοτοκίας· ὁ δικαστικὸς ὀργα-
 νισμὸς ἔχων ὡς βᾶσιν τὴν συνείδησιν τοῦ λαοῦ ἢτοι τὸ ἔρκω-
 τικὸν σύστημα· ἰδοὺ τ' ἀξιολογώτερα κεφάλαια τοῦ θαυμαστοῦ
 τούτου ποιήματος· ἰδοὺ πεῖρα ἀξιώματα διδασκόμενος ἐξ ἀπα-
 λῶν ὑγύων ὁ ἀγγλικὸς λαὸς ἀπέκτησε τὰς σαφεῖς ἐκεῖνας
 ἰδέας περὶ τῶν ἰσίων αὐτοῦ δικαιωμάτων καὶ ὑποχρεώσεων
 αἵτινες, πρέπει γὰρ τὸ ἐμολογήσωμεν, ἐλλείπουν ἀκόμη μετὰ
 τόσας αἱματώδεις ἐπαναστάσεις εἰς τοὺς πολίτας τῶν ἄλλων
 εὐρωπαϊκῶν ἐθνῶν.

Ὅλας δὲ τὰς ἐλευθερίας ταύτας, αἱ ὅποια διὰ τῶν προεκ-
 τεθέντων ἀπεδεικνύονται ἔμφυτοι εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν πολιτι-

σμέν, ἐσκέπαζεν ἡ θρησκεία μὲ τὸ σεβαστὸν αὐτῆς πέλμα.
 Ἡ χεὶρ τοῦ δεσπότη τοῦ τελευτῶτα· νὰ ἐγγιῆ τὴν κίβωτον
 ταύτην τὴν φέρουσιν ἐν ἑαυτῇ τὰς μελλούσας τῆς ἀνθρω-
 πότητος τύχας, ἐξηρχίνετο· ἡ κτηνώδης βίαι ἐξέπνεαν εἰς τοὺς
 πόδας τοῦ ἱερέως τῆς Ῥώμης. Πολλὰ ἐλέγησαν κατὰ τῶν
 Παπῶν· εἰς τοὺς κατηγοροῦσιν αὐτῶν ἀπαντεῦμεν ὅτι ἡ πλεο-
 νεξία ἐνδὲς μόνου ἀνθρώπου δὲν δύναται νὰ κινήσῃ τὸν κόσμον·
 ὅτι εἰ λαοὶ δὲν σαλεύουσιν παρὰ διὰ γενικὰ συμφέροντα. Οἱ
 λαοὶ τῆς Εὐρώπης εἴτινες μ' ἐν νεῦμα τοῦ Ἀρχιερέως τῆς
 Ῥώμης κατακυλίουν ἀπὸ τὸν θρόνον τοὺς πλέον δυνατοὺς
 ἡγεμόνας, ἀποδεικνύουσιν ὅτι οὗτος ἦτο τῶν εὐχῶν των ὁ διερ-
 μηνεύς· καθότι εἰ λαοὶ δὲν ὑπακούουσιν εἰς ἀλλήλην φωνὴν παρ'
 ἐκείνην τῶν ἀντιπροσώπων των.

Πῶσον ὠραῖον μᾶς παριτάνει θέλημα ἡ εὐρωπαϊκὴ κοι-
 νωνία εἰς τὰς πρώτας τῆς ἀναστάσεως τῆς γῆρας! Ἴδου ἡ
 Εὐρώπη διηρημένη ἀπὸ τὴν φύσιν καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν τέχνην,
 κατὰ φυλὰς καὶ λαοὺς πεπλασμένους ἀπὸ τὸν Θεόν, καὶ
 ὄχι κατὰ ἐπικρατείας ἀνθιπέτως σχηματισθείσας ἀπὸ ἐσφαλ-
 μένην τινὰ διπλωματικὴν ἰδοὺ ἡ ἐλευθερία παντοῦ σηκόνευστα
 τῆς τροπικισμοῦ αὐτῆς σημαίαν· ἰδοὺ εἰ λαοὶ δυνατοί, ὠρ-
 γανισμένοι, εἰς τὰς θεσμοθεσίας αὐτῶν προσκολλημένοι· ἰδοὺ
 ὁ ἀρχιερεὺς τῆς Ῥώμης, τῆς γῆρας καὶ τοῦ ὄρανοῦ προ-
 στάτης, τῆς χριστιανικῆς ταυτότητος ἀντιπρόσωπος, χωρὶς
 σπάθη καὶ χωρὶς δόρυ, διὰ μόνου τοῦ λόγου νικῶν τὴν
 δευποτικὴν βίαν· ὑψηλὸν τρώντι σύμβολον τῆς ἠθικῆς δυνάμεως·
 ἀληθῶς τρώντι ἐπὶ τῆς γῆς τοποτηρητῆς τοῦ Θεοῦ τοῦ διὰ
 τοῦ λόγου δημιουργήσαντος τὸν κόσμον!

Ἐξετάζοντες ἤδη τὸν μεσαιῶνα ἀπὸ τὴν ἔποψιν τοῦ ἡ-
 θικοῦ τῶν ἀνθρώπων χαρακτῆρος, νέα ἔχνη θέλομεν ἀπαν-
 τήσῃ τοῦ κατ' αὐτὴν ἐπικρατοῦντος στοιχείου· ὅπου καὶ ἀν-
 στρέψωμεν τὸ βλέμμα, θέλομεν ἰδοῦν λαὸν.

Καὶ πρῶτον μὲν, οὗτης τῆς πίστεως ἰδίας τοῦ λαοῦ, ὁ θρη-
 σκευτικὸς τῆς ἐποχῆς ταύτης χαρακτῆρ εἶναι ἀναντήρητος

ἐνδειξίς ζωῆς καὶ ἀναπτύξεως εἰς τὰ πλῆθη. Ὅποιος θεωρεῖ μ' ἐχθρικὸν ἔμμη τὸν Καθολικισμὸν κηρύττεται ἀφ' ἑαυτοῦ ἀναρμέδεις κριτῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἡ φιλολογία, ἡ φιλοσοφία, ἡ πολιτικὴ, ἡ νομοθεσία, ἦσαν θρησκεία.

Ἰππὺρχέ που ἔθιμον ὠραιότατον τῆν ἡμέραν τοῦ Πάσχα ἔσβυνεν ἕκαστος εἰκοθεσπότης εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τοῦ πῦρ τῆς ἐστίας καὶ τὰ φῶτα καὶ ἐπήγαινε εἰς τὴν ἐκκλησίαν ν' ἀνάψῃ τὸ κηρίον τοῦ εἰς τὸν λύχνον τὸν νύκτα καὶ ἡμέραν καιόμενον ἐμπροσθεν τῶν ἁγίων εἰκόνων. Οὕτω καὶ εἰς τὸν μεσαιῶνα αἱ τέχναι, αἱ ἐπιστῆμαι μ' ἐσβεσμένην τὴν δάδα εἰς τὰς χεῖρας προσέδραμον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἐκεῖ εἰς τὸν αἰωνίως λάμποντα λύχνον ἠναπτον αὐτήν. Δικαίως δὲ ἠδύνατό τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἡ τὸν μεσαιῶνα διαδεχθεῖσα ἐποχὴ ἐξῆσε δαπάναις αὐτῆς ὅτι ὡσπερ ἄσωτος κληρονόμος κατηνάλωσε τὴν ζωὴν, τὴν ὁποίαν ἡ θρησκεία εἶχεν ἐμπνεύσει εἰς τὰ πλῆθη. Ἰδοὺ δὲ τὴν σήμερον, ὅποτε ἡ ζωὴ αὕτη ἐξηντλήθη, ὅποτε ὁ δισταγμὸς σκιρτᾷ καὶ ἀγάλλεται ἐκεῖ ὅθεν τῆς ζωῆς καὶ τῆς πίστεως ἡ θερμότης ἀπεσύρθη, ἰδοὺ αἱ τέχναι καὶ αἱ ἐπιστῆμαι μὲ τὰς δάδας αὐτῶν ἐσβεσμένας καὶ ψυχρὰς προσερχόμενα: ἐκ νέου εἰς τὸν ναὸν, εἰς τὸν λύχνον τῆς Παναγίας.

Οἱ κατὰ τὴν περίοδον ταύτην συνεχεῖς κατὰ τῶν αἵρετικῶν πόλεμοι ἀποδεικνύουν τὴν προνοητικὴν τῶν λαῶν σοφίαν. Ἡ μεγάλη εὐρωπαϊκὴ κοινωνία ἔκτοτε προησθάνθη τὰς ἀναρμόμους δυστυχίας, ὅσας ἡ αἵρεσις ἐκυσοφῶρει ὡσὰν ὁ ἵππος τοῦ Ἰωδ, πέρρωθεν ὡσφράνθη τῶν ἐσόμενων πολέμων, καὶ ἐπάσχισε νὰ πνίξῃ αὐτοὺς εἰς τὴν ρίζαν των.

Quasi torrente ch' alta vena preme,
Negli sterpi eretici percosse
L' impeto suo più vivamente quivi
Ove le resistenze eran più grosse (1).

(1) Dante, Paradiso C. XII.

Ὡς πόνον ἡγελοῖο φαίνονται εἰ ἀπὸ τῆν παραφροσύνην ἢ τῆν κενόδοξίαν ἑνὸς ἀτόμου πηγάζοντες πόλεμοι. Ἐμπροσθεν αὐτῶν πολέμων τούτων καθ' οὗς τὰ πλήθη ἀνίστανται πειθόμενα εἰς ἑσωτερικὴν τινὰ φωνήν, τῆν ἑποῖαν αὐτὰ τὰ ἴδια δὲν δύνανται νὰ ἐξηγήσωσι παρὰ διὰ τῆς φράσεως τὸ θελεῖ ὁ Θεὸς (Dieu le veut)!

Ἡ ἐσφαλμένη ἱστορικὴ μέθοδος ἡ ἀπεδιδούσα ἔλας τὰς μεγάλας κοινωνικὰς μεταβολὰς εἰς τῆν ἐνέργειαν ἑνὸς μόνου ἀτόμου, εἰς κἀμμίαν ἐποχὴν δὲν δύναται ὀλιγώτερον νὰ ἐφαρμοσθῆ, παρ' εἰς τῆν προκειμένην. Πῶς δύναται νὰ γίνῃ λόγος περὶ τῆς δυνάμεως τοῦ ἀτόμου, ὅποτε αἱ ἀτομικαὶ δυνάμεις ὑπνώττουσιν εἰσέτι εἰς τὸν κέλιπον τῶν μεγάλων κοινωνικῶν ἐνετήτων, ἔπειτα τὰ πλήθη ἰστάμενα ἐπισκιάζουσιν ἔλα τὰ ἀτομικὰ ὕψη; Ἄπαντες τοῦ μεσαιῶνος εἰ μεγάλοι ἄνδρες φέρουσι γεγραμμένον εἰς τὸ μέτωπόν των λαὸς δύνανται δὲ νὰ συμπαραβληθῶσιν μὲ ἀναγλύφου σχήματα μόλις τελμῶντα νὰ προβῶσιν ἀπὸ τὸ μάρμαρον, ἔχει δὲ μὲ τολμηρὸν ἄγαλμα ἁρμονικῶς ἀναπτυσσόμενον καὶ οὕτως εἰπεῖν διαμρτυρούμενον κατὰ τῶν δεσμῶν τῆς ὕλης. Ὡσάν ὁ γίγας ἐκείνος τῆς ἀρχαιότητος, ὅστις ἀπὸ τῆν γῆν ἤνιτλη τῆν δύναμίν του, οὕτω καὶ τῆς περιόδου ταύτης εἰ μεγαλοφυεῖς ἄνδρες εἶναι δυνατοὶ καθ' ἑσὸν εἰς τὰ πλήθη ἐπερεῖδονται ἅμα δὲ ἀπὸ τούτων ἀπομακρυνθῶσιν, ἅμα παρεκκλίνωσιν εἰς θρησκευτικὴν τινὰ ἢ κοινωνικὴν αἵρεσιν, ἅμα πασχίσωσι νὰ ἐδώσωσιν ἄλλην διεύθυνσιν εἰς τοῦ αἰῶνος τὸ ἄρμα, ὃ τροχὸς αὐτοῦ τοὺς συντρίβει. Δὲν δυνάμεθα ν' ἀρνηθῶμεν ὅτι εἰς τῆν ἐπομένην ἐποχὴν ἡ μεγαλοφυΐα χειράφειτος ἤδη ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον λαμπρὰ καὶ ὑψηλὰ θεάματα· πόσον ὁμοῦ δὲν εἶναι ὠραιότερα ἢ ἁρμονία αὕτη μεταξὺ τῆς μεγαλοφυΐας καὶ τοῦ λαοῦ! πόσον ὠραιότερον δὲν εἶναι νὰ βλέπη τις τὸν μεγαλοφυῆ ἄνθρωπον ὅστις πλήρης ὀρησκειᾶς καὶ ποιήσεως πιστεύει εἰς τῆν δικαιοσύνην τὰ ἔθνη κρόνοισιν, δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ τεθῆ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ αἰῶνος τοῦ λέγων αὐτῷ, ἀκολοῦς.

Θεοί, ἀλλ' ἐξαπλόνων τὸ στῆθος τοῦ εἰς τὰ κύματα τῆς ἀνθρωπότητος ἀναθέτει εἰς αὐτὴν τὴν φροντίδα καὶ τὸν μεταφέρει εἰς τὰ γινώστα τοῦ μέλλοντος παρόλκια!

Καθὼς ὁ περιηγητὴς σταματᾷ κυριευμένος ἀπὸ θαυμασμὸν καὶ τρόμον ἐνώπιον τῶν μεγάλων ἔργων τῆς φύσεως, εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Κορδιλλιέρων καὶ εἰς τὸν καταράκτην τοῦ Νιάγαρα, εὖτω καὶ ἡ ἀτομικότης τόσοσιν μετέπειτα προπετῆς, ἠεὺθάνετο ἤδη ἐαυτὴν ταπεινωμένην ἐνώπιον τῶν γιγαντιαίων ἔργων τοῦ λαοῦ. Τούτων μὲγα μέρος περιήλοσμεν μέχρι τοῦδε, ἰδόντες τὸν λαὸν καταθέτοντα τὰ κυκλωπικά θεμέλια τῆς Εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας· μάς μένει νὰ ἐξετάσωμεν ἤδη ἕτερον ἔργον ἐν ᾧ λάμπει τὰ μέγιστα τοῦ λαοῦ ἡ σοφία καὶ ἡ δύναμις, τὰς γλώσσας δηλαδὴ τὰς κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην εἰς τὴν Εὐρώπην γεννηθείσας. Πολλὰ γενεὰ διεδέχθησαν μεταταῦτα ἀλλήλας ἐπὶ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους· ὅ,τι ἡ ἀνθρωπότης ἠδυνήθη νὰ διανοηθῆ καὶ νὰ αισθανθῆ, τὸ διενεθήθη καὶ τὸ ἠεὺθάνθη ὅστις δὲ παρέχει τὰ ὦτα πρὸς τοὺς μυστηριώδεις τοῦ μέλλοντος ἤχους, ἀκούει τὰ βήματα νέων γενεῶν καὶ νέων ἰδεῶν καὶ μολοντοῦτο αἰ γλώσσαι τοῦ μεταίωρος, ὡς εὐρύς τις μανθῦας ἐξέριμμένος ἐπὶ τῶν ὤμων τῆς ἀνθρωπότητος, ὑπήκουσαν εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς κινήσεις· καὶ ὅταν ἴστατο αὕτη γονυπετῆς ἐνώπιον τοῦ βωμοῦ, καὶ ὅταν ἐκάθισεν ὑπὸ τοῦ θρόνου τὴν σκιάν, καὶ ὅταν κυριευθεῖτα αἰφνης ἀπὸ ἐχθρικόν τι πνεῦμα, ἤρε πολέμιον χεῖρα κατὰ τοῦ βωμοῦ καὶ τοῦ θρόνου, ὁ μανθῦας οὗτος δὲν τὴν ἐγκατέλιπε ποτὲ, καὶ θέλει εἶσθαι ἀδιάσπαστος αὐτῆς σύντροφος εἰς τὰς μελλούσας τύχας.

Δαυθάνονται, νερίζομεν, μὲγάλως ὅσοι δίδουν τὰ πρωτεῖα εἰς τὰς ἀρχαίας γλώσσας ἐπὶ τῶν νεωτέρων, καθότι αἱ πρῶται περιωρισμέναι εἰς τὴν ἔκφρασιν ἐνὸς μόνοσιν πολιτισμοῦ δὲν ἔλαβον ποτὲ ἀφορμὴν γ' ἀποκτήσασαι τὴν τὰς δευτέρας διακρίνουσαν ἰδιότητα τοῦ νὰ ἐκφράζωσι τοιαύτην ἄπειρον αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν ποικιλίαν. Ποῖα σύγκρισις δύναται νὰ

γίνῃ μεταξὺ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων γλωσσῶν εἰς ἐκείναι· μέν διατρέξαται τὸ εἰς αὐτὰς θεῖθαι προδιωρισμένον στάδιον κοινῶνται ἤδη μὲ τῆν εἰς αὐτῶν λαλήσεται γενεάν, αὐταὶ δὲ βλέπουν ἔμπροσθεν τῶν ἀπειρῶν ἀκόρη στάδιον καὶ περιμένουν τὰ αἰσθήματα καὶ τὰς ἰδέας λαῶν μηκέτι γεγεννημένων; Μολόντεςτο, ἡ ἀτελεστάτη αὐτῆ σύγκρισις τοῦ παρελθόντος μ' ἐνεστῶς τὸ ἐπὶ εἶναι ἀκόρη ἐν μέρει μᾶλλον, δύναται νὰ γύρη πολὺ φῶς ἐπὶ τοῦ χαρακτῆρος τῶν γλωσσῶν, τὰς ὁποίας ἡ ἐπιστολοποιὸς ἤδη ἡμᾶς ἐποχῆ ἐδωρήσατο εἰς τὴν ἀνθρωπότητά.

Ὁ Ὀράτιος λέγων,

Segnius irritant animos demissa per aures

Quam quae sunt oculis subjecta fidelibus (1)

ὦριτε διὰ μᾶς τὴν φύσιν τῆς ἀρχαιότητος. Οἱ ἀρχαῖοι ἦσαν ὅλως ἐποπτεῖα (intuition) ἐντεῦθεν εἰ ἢ τὰς τέχνας αὐτῶν διακρίνουσα ἐντέλεια τοῦ ὕλικου κάλλους· ἐντεῦθεν εἰ ὁρατοὶ τύποι εἰ σπουδάζοντες τὰς ἐλαχίστας τοῦ βίου πράξεις· ἐντεῦθεν ὁ χαρακτῆρ τῶν ἱστοριογράφων των, οἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐχρημάτιζαν συνεργοὶ ἢ αὐτόπται μάρτυρες τῶν καρ' αὐτῶν ἐξιστορουμένων· ἐντεῦθεν τέλος ἡ ἐσωτερικὴ εὐχαρίστησις καὶ χαρὰ ἣν κνέει ἡ φιλολογία των, καθότι ἡ δράσις εἶναι ἡ μᾶλλον χαρκοποιῦσα τὴν ψυχὴν αἰσθησις.

Τὸ εἰς τὸ Ὀρατιανὸν ἀντίθετον ἀξίωμα ἔθελε μᾶς ζωγραφίσει ἀριστα τὴν χαρακτῆρα τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου. Ὁ Schiller (2) παρατηρεῖ πολὺ εὐστόχως ὅτι παρὰ τὰς ἀρχαίους ἦτο πρᾶξις εἶναι παρ' ἡμῶν εἶναι διήγημα. Τὸ εὖς, ὁ ἐφθαλμὸς αὐτὸς τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, ἠνεύχθη μένος

(1) « Ζωηρότερον κρούεται ἡ ψυχὴ διὰ τῆς ἀφάσεως παρὰ διὰ τῆς ἀκοῆς ».

(2) Εἰς τὸν πρόλογον τῆς ἐν Μεσομένη Νύμφης.

ἀπὸ τὸν χριστιανισμόν (1). Πρῶτον τὸ ἐπίειον δὲν δυνάμεθα ν' ἀπολαύσωμεν ἐνόσω κατοικοῦμεν τὴν γῆν, ἀλλὰ τὸ ἐπίειον αἱ παραδόσεις ἔλαι μᾶς ὑπέσχονται, ἐνεργεῖ δραστηριότερον ἐφ' ἡμῶν παρ' ὅλα· αἱ εἰς τὰς αἰσθήσεις μας ὑπεπίπτουσιν γήϊνοι ἡδοναί (2). Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἔδωκεν εἰς τὸν κόσμον τὸ μέγρον τούδε ἀνήμεστον παράδειγμα ἀνθρώπων, εἴτινες καταθέσαντες τὸ διάδημα καὶ ἀγταλλάξαντες τὴν πορφύραν μ' εὐτελέστατα ῥάκη διήγαγον τὸν ἐπίλοιπον βίον μεταξὺ τῆς πείνης καὶ παντὸς εἶδους στερήσεων, διὰ νὰ ὑπακούσουν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ ἀσράτου κόσμου. Ὡς ἐκ τούτου δὲ ὁ διακριτικὸς τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ χαρακτηρ εἶναι ἡ πίστις, ἔχει μόνον εἰς τὴν θρησκείαν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν φιλολογοίαν, τὴν πολιτικὴν, τὴν δημοσίαν οἰκονομίαν. Ἐὰν τὰ διὰ τῶν ἰδίων αἰσθήσεων ἀντιληθθέντα ἀπετέλουν τὴν μεγίστην μερίδα τῶν γνώσεων τοῦ ἀρχαίου σοφοῦ, ταῦτα δὲν ἀποτελοῦν παρὰ τὸ ἐλάχιστον μέρος τῆς ἐπιστήμης τοῦ νέου· ἐντεῦθεν δὲ ἡ εἰς τὰ νέα συγγράμματα ἐπικρατοῦσα, καὶ εἰς τὰ παλαιὰ ἄγνωστος, ἔξις τῶν παραθέσεων· ἐντεῦθεν οἱ ὀγκώδεις τῶν βιβλίων μας πίνακες. Τὸ δὲ ἀντιπροσωπικὸν σύστημα ἐξ οὗ πηγάζουν ὅλοι οἱ πολιτικοὶ καὶ οἰκονομικοὶ θεσμοὶ τῆς νεωτέρας Εὐρώπης, δὲν ἔχει ἄλλην βάσιν παρὰ τὴν πίσιν· καὶ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς πίστεως μὲν θεμελιούνται· αἱ ἐκλογαί, αἱ βουλαί, ὡς καὶ αὐτὴ ἡ μοναρχία· ἐπὶ δὲ τῆς ἐμπορικῆς, αἱ συναλλαγματικά, αἱ τράπεζαι, αἱ ἐξασφαλίσεις καὶ τὰ λοιπὰ ὅσα ἄγνωστα εἰς τὴν ἀρχαιότητα ἐφευρέθησαν ἀπὸ ἡμᾶς καὶ εἰ ὧν ἡ ἀντιπροσωπεία καὶ ἡ

(1) « Ἡ πίστις ἐξ ἀκοῆς· ἡ δὲ ἀκοή διὰ ῥήματος κυρίου ». Ἄγ. Παῦλος πρὸς Ῥωμ. 10. « Διὰ πίστεως γὰρ περικατοῦμεν, οὐ διὰ εἰθευσε ». Πρὸς Κορινθ. 5.

(2) « Τῆ γὰρ ἐλπίδι ἐσώθημεν· ἐπίς δὲ βλεπομένη οὐκ ἐστίν ἐλπίς· ὁ γὰρ βεβαιοῖς, τί καὶ ἐλπίζει; » εὐτ. Β.

πίστις ἐτελειοποιήθησαν καὶ ἐκανονίσθησαν ὥστε λέγει
 Ἡταλός τις φιλόσοφος (1) « Ἐποὺς ἢ διὰ σημείων ἀντιπρο-
 « σώπεισις δημιουργεῖ τὴν νοητικὴν δύναμιν, οὕτω τὸ ἀντι-
 « προσωπικὸν σύστημα δημιουργεῖ τὴν κοινωνικὴν. Τοῦτου
 « ἀπέδειξις εἶναι: ὁ λόγος, ἡ γραφή, τὰ τηλεγραφεύματα, τὰ νο-
 « μίσματα, αἱ συναλλαγματικά, καὶ ἡ λοιπὴ τάξις τῶν μέτρων,
 « ὀργάνων καὶ παντοίων σημείων, καθὼς καὶ οἱ ἐντολοδόχοι,
 « πληρεξούσιοι κτλ. Διὰ τοῦ ἀντιπροσωπικοῦ συστήματος τὸ
 « ἀόρατον καθίσταται ὄρατον, τὸ κινητὸν ἀκίνητον, τὸ ἀστατον
 « σταθερὸν, τὸ ἀρίστον ὠρισμένον, τὸ ἀπειρον νοητόν. »

Ὅτι ὁ χριστιανισμὸς εὕρεται εἰς θαυμαστὴν ἁρμονίαν
 μὲν τὸν ἐπικρατοῦντα τοῦτον χαρακτῆρα τοῦ νέου πολιτισμοῦ,
 ὅτι ἀνευ τοῦ στοιχείου τῆς πίστεως τὸ ὅποιον ὁ Χριστὸς ἐνω-
 ρθάλμισεν εἰς τὸν κόσμον, δὲν ἠδύνατο νὰ ἐγερωθῆ τὸ ἀντιπρο-
 σωπικὸν τοῦτο σύστημα, τὸ ὅποιον μόνον μᾶς ἐξηγεῖ τὰς με-
 γάλας τῆς ἀνθρωπότητος προόδους, καὶ μᾶς ἐγγυᾶται τὰς
 μελλούσας, καὶ ὅτι αἱ φιλοσοφικαὶ καὶ θερησκευτικαὶ αἱρέσεις
 ὄσα θέλουσιν ν' ἀντικαταστήσουσιν ἀποκλειστικῶς τὴν ἐρευνᾶν
 εἰς τὴν πίστιν, ἤτοι τὴν συνειδήσιν τοῦ ἀτόμου εἰς τὴν συνει-
 δήσιν τῶν λαῶν, ὑποσκάπτουσιν ἐκ θεμελίων τὴν βᾶσιν τοῦ
 συστήματος τούτου, ὅλα ταῦτα εἶναι περιττὸν ν' ἀποδειχθῶσιν
 ἐνταῦθα, καθὸ τῶν προεκτεθεισῶν ἀρχῶν συνέπειαι.

Ἄλλ' εἰς τὸν κοινωνικὸν κόσμον δὲν περιορίζεται ἡ ἀρχὴ
 τῆς ἀντιπροσωπεύσεως, θυγάτηρ τῆς χριστιανικῆς
 πίστεως ἕως καὶ εἰς τὸν ὕλικόν κόσμον ἐκτείνεται, ἕως καὶ
 αὐτὴν τὴν φυσικὴν ἱστορίαν ἐμπνέει, ἕως καὶ εἰς αὐτὴν τὴν
 ὕλην δίδει ζωὴν καὶ γλῶσσαν.

Ὁ μὲν ἀρχαῖος δὲν ἔβλεπεν εἰς τὰ φαινόμενα τῆς φύ-
 σεως παρ' ἁρμονίαν τινα ἐκ γραμμῶν εὐθειῶν καὶ καμύ-

(1) *Komagosi, Vedute fondamentali sull' arte logica. Milano*
 1832, p. 353.

λων, ἐν χρωμάτων, ἤχων, εὐσμιῶν σύγκειμένην· ἔδὲ χριστιανὸς βλέπει εἰς αὐτὰ τὸ σύμβολον τοῦ ἠθικοῦ κόσμου, τὴν ἐρατὴν τοῦ Θεοῦ βίβλον· ἐνώπιον αὐτοῦ τὰ σώματα εἶναι πρὸς τὰς ἰδέας ὅτι ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ εἶναι πρὸς τὴν ἀνθρώπινον φωνήν, ὑψηλὴ τις, μεγαλοπρεπὴς, διηγετικὴ συνοδεία. « Τὰ πάντα ὅσα τὸν περικυκλόνουσι ἀπὸ τῆν ἄμμον » τῆς γῆς μέχρι τοῦ μεγίστου πλανήτου, ὅλα λαλοῦν πρὸς αὐτόν. Τῶν σωμάτων τὰ σχήματα, τῶν χρωμάτων οἱ βαθμοί, τοῦ φωτός αἱ μεταβολαί, τῶν ἤχων ἡ ποικιλία, τῶν πραγμάτων ἀπάντων αἱ ιδιότητες παρέχουσι ὕλην εἰς τὴν διάνοιαν. Ὅστις δὲ παρατηρεῖ ταῦτα μὲ τὸν σκοπὸν νὰ εὕρῃ εἰς τὸν ὕλικόν κόσμον ἀπεικόνισμα τοῦ ἠθικοῦ, συλλέγει διπλὴν ἀρθροσίαν, αἰσθημάτων καὶ ἰδεῶν (1). « Τὰ σώματα, λέγει ἡ κυρία Στάελ, ἔχουσι καὶ ἐκτὸς τῆς ἀναπαύσεως τῶν ὕλικῶν τοῦ ἀνθρώπου ἀναγκῶν, ἕτερον ὑψηλότερον προσρισμόν· ὑπάρχουσι διὰ νὰ συντρέχωσιν εἰς τῆς διανοίας μας τὴν ἀνάπτυξιν, εἰς τοῦ ἠθικοῦ μαρτύριον τὸ ἔργον. Τῆς φύσεως τὰ φαινόμενα δὲν πρέπει νὰ κρίνωμεν μόνον καὶ μόνον κατὰ τοὺς νόμους τῆς ὕλης· ἔχουσι καὶ φιλοσοφικὴν σημασίαν καὶ ὀργανικὸν σκοπὸν, τοῦ ὁποῖου ἡ ἐμβριθεστέρη μελέτη δὲν δύναται νὰ διατρέξῃ ὅλην τὴν ἀπειρον ἔκτασιν. » (2)

Παραλλήλως λοιπὸν μὲ τὴν φυσικὴν ἱστορίαν, τῆς ὁποίας ἀντικείμενον εἶναι ἡ ἔρευνα τοῦ ὕλικῶ τῶν σωμάτων σκοποῦ, ἐγείρεται νέα τις ἐπιστήμη, ἀντικείμενον ἔχουσα τὸν ἠθικὸν καὶ ὀργανικὸν αὐτῶν σκοπὸν, ἐπιστήμη ἄγνωστος εἰς τὴν ἀρχαιότητα. Ἡ νέα αὕτη ἐπιστήμη ὑπέσχεται τοῦ ἐπισκοπῆ τοῦ κόσμου τὴν κλεῖδα, εἰ ἥς θέλομεν λύσει τῆς Σοφιστικῆς τὸ αἴνιγμα,

Il velame degli versi strani,

(1). N. Tomaseo, Dell' educazione. Lugano 1834, p. 323.

(2). De l' Allemagne, Paris 1815, T. 7, p. 356.

Θέλουμε ἀπαλλάξει τὰς ἰδέας τοῦ ὑλικοῦ αὐτῶν φλοιοῦ. Τότε δὲ θέλομεν ἀναγνώσει τοῦ Θεοῦ τὴν διάλεκτον, τότε θέλομεν εὖρη εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν γεγραμμένην τὴν ἐπιχύρωτιν τῶν νόμων τῆς διανοίας. Μακάρισι εἰ εἰς τοιοῦτον θέαμα παρευρεθησόμενοι! τρεῖς μακάριος δὲ ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον θέλει ὁ Θεὸς ἐκλέξει: ἐν τῷ μέσῳ τῶν γενεῶν διὰ τὸ νὰ τῷ εἶπη ἂ ν ἄ γ ν ω σ ἔ μ ε ι

Ὅλαι αἱ διαφοραὶ αὗται ὅσας μέχρι τοῦδε ἀνερευνήσαμεν εἰς τὴν φύσιν τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ νέου πολιτισμοῦ, ἀνταντακλῶνται καὶ εἰς τὴν διάφορον τῶν διαλέκτων αὐτῶν φύσιν. Ὁ θέλων νὰ συγκρίνη διάλεκτον μὲ διάλεκτον, εἰς τρία πρὸ πάντων στοιχεῖα πρέπει νὰ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν τοῦ λέκτικόν, τὴν σύνταξιν, τὰς μεταφοράς. Καὶ εἰς μὲν τὸ λεκτικὸν βλέπει τις τὴν ὕλην, εἰς τὴν σύνταξιν τὸ πνεῦμα τῆς γλώσσης: διὰ τῶν μεταφορῶν τέλος ὑψουμένη ἡ γλῶσσα εἰς τὴν ἀνωτάτην αὐτῆς δύναμιν, γίνεται ὁ κρίκος τοῦ πνεύματος καὶ τῆς ὕλης, τὸ ὄργανον θαυμαστῆς τινος ἐνσχυρώσεως, ἥτις ὡσπερ ἐκεῖνη τοῦ Χριστοῦ, λαμβάνει συνεχέστερον γῶραν εἰς τὰς πτωχὰς καλύβας παρ' εἰς τὰ χρυσᾶ παλάτια: καθότι αἱ μεταφοραὶ συνεχέστερον ἐξέρχονται τοῦ στόματος τοῦ λαοῦ παρὰ τοῦ πλουσίου καὶ τοῦ πεπαιδευμένου.

Ἡ περὶ τὰ ὀνόματα τῶν σωμάτων καὶ τῶν φυσικῶν φαινομένων καὶ τὴν ἐκφρατικὴν ὄλων τῶν αἰσθημάτων ἀφθονία τῶν κλασικῶν διαλέκτων μᾶς φανερόναι τὴν ὑπεροχὴν τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου εἰς τὸν χαρακτῆρα τῆς ἀρχαιότητος. Εἰς μάτην ἤθελεν ἐπιχειρήσει τις διὰ τοῦ ὄργανου τῶν νέων διαλέκτων νὰ ζωγραφίσῃ τὴν ὑλικὴν φύσιν μὲ τὴν ζωηρότητα ἐκεῖνην τῶν χρωμάτων καὶ τῶν εἰκόνων τῆς ἀφθονίας, εἰ ὡν τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡροδότου τὰ ποιήματα εἶναι οὕτως εἰπεῖν συνδεδεμένα μὲ τοὺς ἐν αὐτοῖς περιγραφομένους τόπους: καὶ κατήντησαν ἐπὶ τῶν ἡμερῶν μας εἰ ἑδηγοῖ τῶν κατὰ τὴν Ἀσίαν περιηγητῶν. *Ut pictura poesis*, ἔλεγε δικαίως ὁ Ὀ-

ράτιος περί τῆς ἀρχαίας ποιήσεως. — Ἐξ ἐναντίας, αἱ καὶ ἡμᾶς διάλεκτοι παρέχονται περισσώτερον εἰς τοῦ θῆτικου καὶ ἀοράτου κόσμου τὴν ἔκφρασιν. Ἀποκαλυφθέντος εἰς ἡμᾶς τοῦ κέσιμου τούτου, τοῦ ὁποίου ἡ Ἑλληνικὴ καὶ Ῥωμαϊκὴ ἀρχαίτης δὲν εἶχε παρ' ἀμυδρὰν προκαίθησιν, ἀνέβλυσε καὶ εἰς τὸ λεκτικὸν τῶν νέων διαλέκτων πηγὴ εἰς τοὺς ἀρχαίους κεκλεισμένη.

Ὅσον ἀφθονος ὄμως καὶ ἂν ἦναι ἡ πηγὴ αὕτη, δύναται νὰ θεραπεύσῃ ποτὲ ἕλας τοῦ ἀνθρώπου τὰς ἀνάγκας, ἐκφράζουσα ἑλὴν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν; ἐντεῦθεν τὸ μελαγχολικὸν ἐκεῖνο χρῶμα τὸ ὄποιον, κατὰ τὴν γνώμην τῶν περιφημοτέρων γριτικῶν, διακρίνει τὴν νέαν φιλολογοίαν ἐπὶ τὴν ἀρχαίαν. Τοῦ αἰῶνός μας ὁ συγγραφεὺς ὅστις αἰσθάνεται σκιρτῶντα εἰς τὸ στῆθος τοῦ κόσμου ἐλόκληρον ἂν ἔλαβεν ἐντολὴν νὰ μεταβιβάσῃ ἀπὸ τὴν ἰδέαν εἰς τὴν πραγματικότητα, ὅσον πλευσία καὶ ἂν ἦναι ἡ διάλεκτος ἡ παρέχουσα εἰς αὐτὸν τὸν μανδύαν της, αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ ἀλήθειάν τινά πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ λόγος δὲν εἶναι ἀρκετὰ εὐρύχωρος (1)· καὶ ἡ ἀλήθεια αὕτη κατατρῶγει τοῦ μεγαλοφυεῶς ἀνδρός τὴν καρδίαν, ἕως οὗ σηκόνουσα τὴν παρ' αὐτῆς ἐπὶ τῆς γῆς στρεβεῖσαν σκηνήν, ἐπανέρχεται ἄγνωστος ἐκεῖ ὅθεν ἦλθεν. Ἡ ἱστορία ὄμως τῶν γλωσσῶν δίδει εἰς τὸν φιλόσοφον ἀφορμὴν μεγίστης παρηγορίας, ἀποδεικνύει ὅτι ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος ἐνεργῶν ἀκαταπαύστως ἐπὶ τῆς γλώσσης, ἀκαταπαύστως σπρώχνων καὶ πλατύνων τὸν στενόχωρον λόγον, βελτιώνει ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὸ θεῖον τοῦτο ὄργανον. Ἴσως δὲ ἔλθῃ ἡμέρα ὅπως ὁ ἄνθρωπος θέλει ἐννοεῖ καλλίτερα τὸν ἄνθρωπον· ὅποτε τὸ ἐπάρτατον παραπέτασμα τὸ ἀποκρύπτει τὴν ψυχὴν εἰς ψυχὴν, τὸ χωρίζον καρδίαν ἀπὸ καρδίας, τὸ παραπέτασμα ὀπισθεὶς τοῦ ὁποίου ἔστησε τὸν θρόνον τοῦ ψεῦδους, θέλει σχισθῆ.

(1) Γὰ τοῦ ἀγίου Παύλου ἄρρητα ῥήματα, ἃ οὐκ ἐξ ὀνόματι ἄνθρωπος λαλήσει.